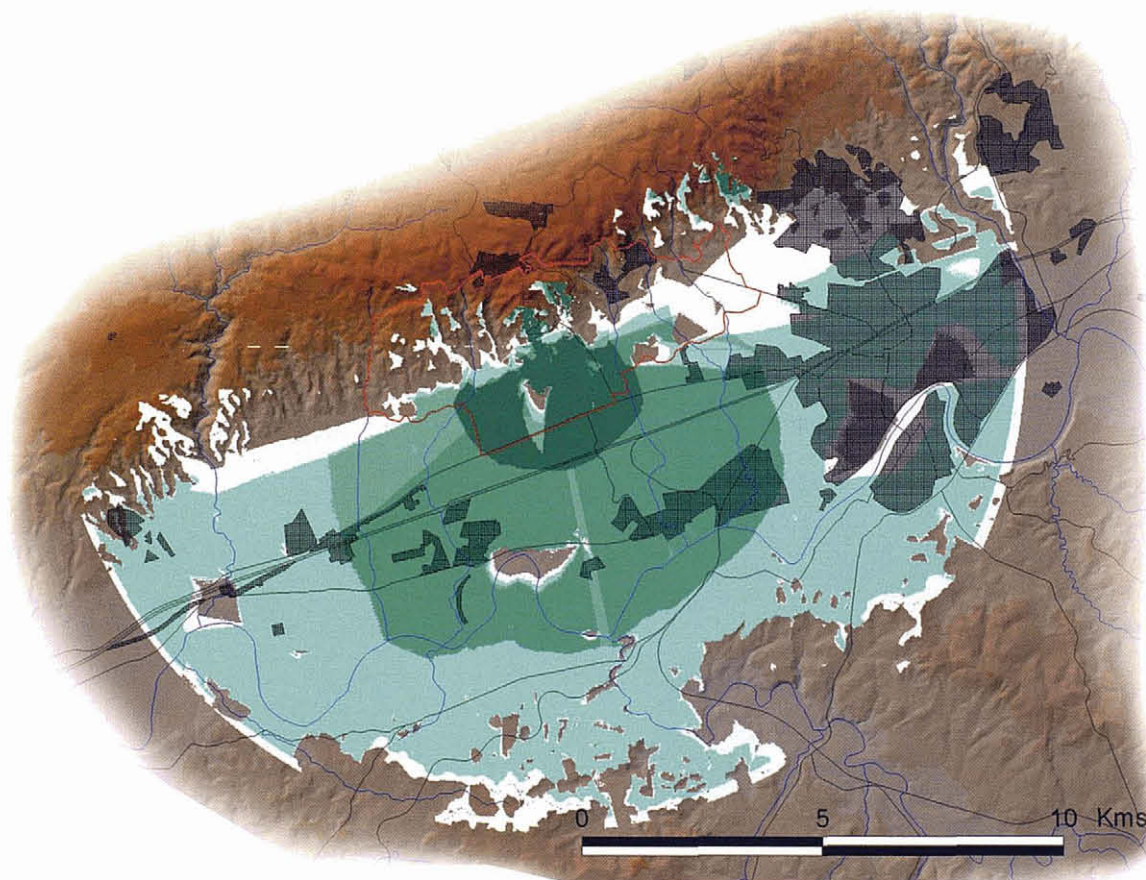

Estudi sobre la dimensió paisatgística de la Zona Arqueològica de Madinat al-Zahra (Còrdova)

CARMEN VENEGAS I JESÚS RODRÍGUEZ, geògrafs

Mapa de la fragilitat visual per a les vistes des de Madinat al-Zahra. C. Venegas i J. Rodríguez

La superació dels enfocaments estrictament naturalístics que caracteritzaven tradicionalment el tractament del paisatge als documents científics i legals ha donat lloc, en les darreres dècades del segle passat, a lectures més riques i integradores dels recursos paisatgístics. Aquestes lectures, que entenen el paisatge com una realitat complexa sorgida de la interacció històrica de factors ambientals i antròpics, a més de posar entredit la tradicional distinció entre paisatges naturals i paisatges culturals, ha obert noves vies de consideració del paisatge com a fet patrimonial mereixedor de protecció especial.

Paral·lelament, des de la perspectiva de la protecció i posada en valor del patrimoni històric en general i del patrimoni arqueològic en particular, han començat

“ ELS DIFERENTS INSTRUMENTS DE PLANIFICACIÓ COINCIDEIXEN A ASSIGNAR AL JACIMENT I RODALIA UN PAPER ESTRATÈGIC AMBIENTAL

a desenvolupar-se noves formes d'aproximació al reconeixement i a la gestió dels béns patrimonials que superen la consideració restringida o descontextualitzada del bé cultural i posen de manifest la necessitat de considerar els esmentats béns en relació amb els espais i els elements del seu entorn territorial.

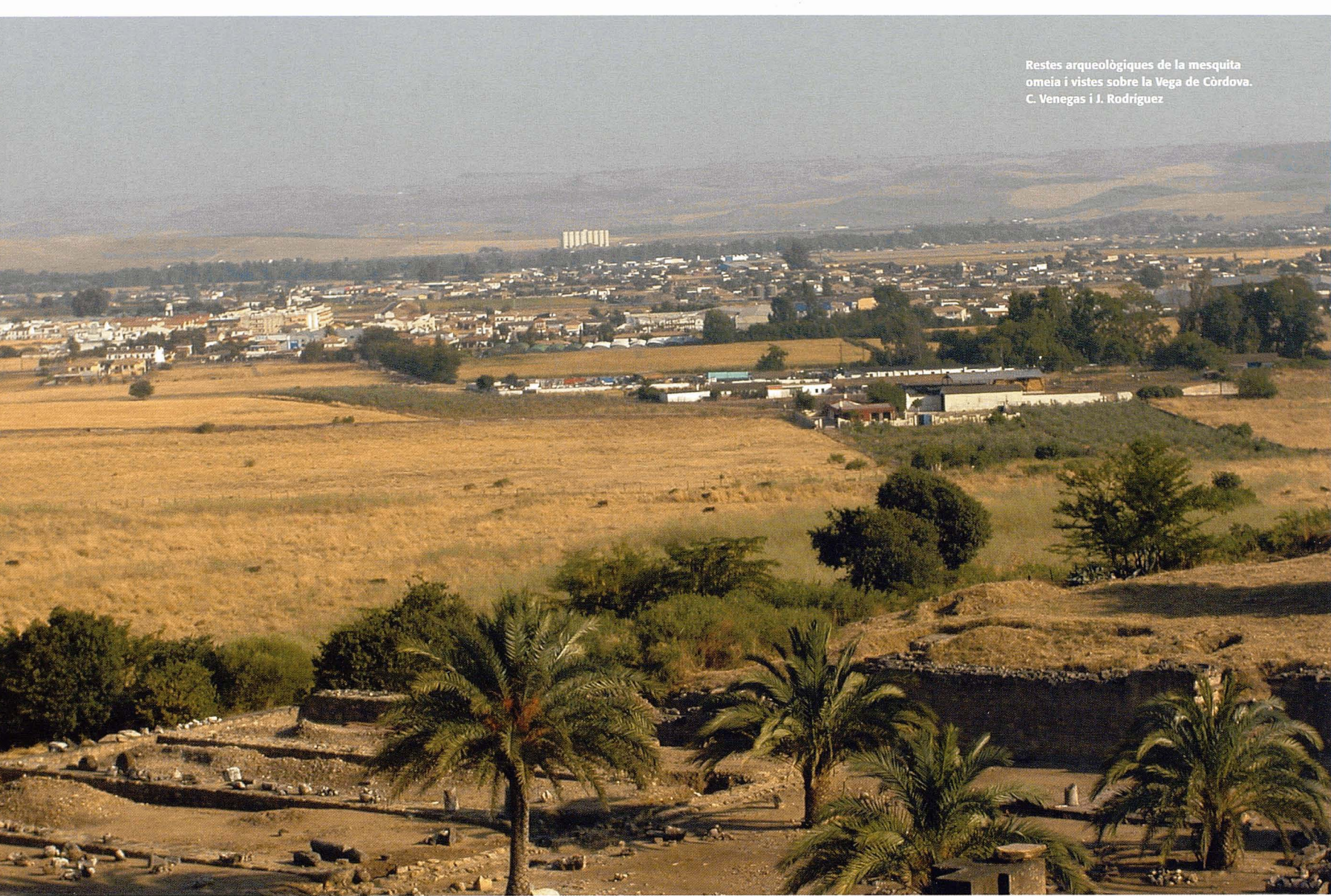
Des d'aquesta perspectiva de consideració conjunta del paisatge i dels béns patrimonials s'està realitzant actualment un estudi sobre la dimensió paisatgística de la zona arqueològica de Madinat al-Zahra (Còrdova). Aquest estudi, encarregat per la Consejería de Cultura, a través del Conjunt Arqueològic mateix, té l'objectiu bàsic de valorar els aspectes paisatgístics apreciables en l'entorn de la ciutat califal, complementant els estudis històrics, artístics, geològics, ambientals... que s'han anat desenvolupant a la darrera dècada amb la finalitat de contextualitzar adequadament l'esmentat jaciment tant des d'una perspectiva temporal com territorial.

El treball s'ha estructurat en tres grans blocs, que en certa mesura recullen les tres grans línies d'aproximació a la temàtica paisatgística: paisatge geosistèmic, paisatge visual i valoració social del paisatge.

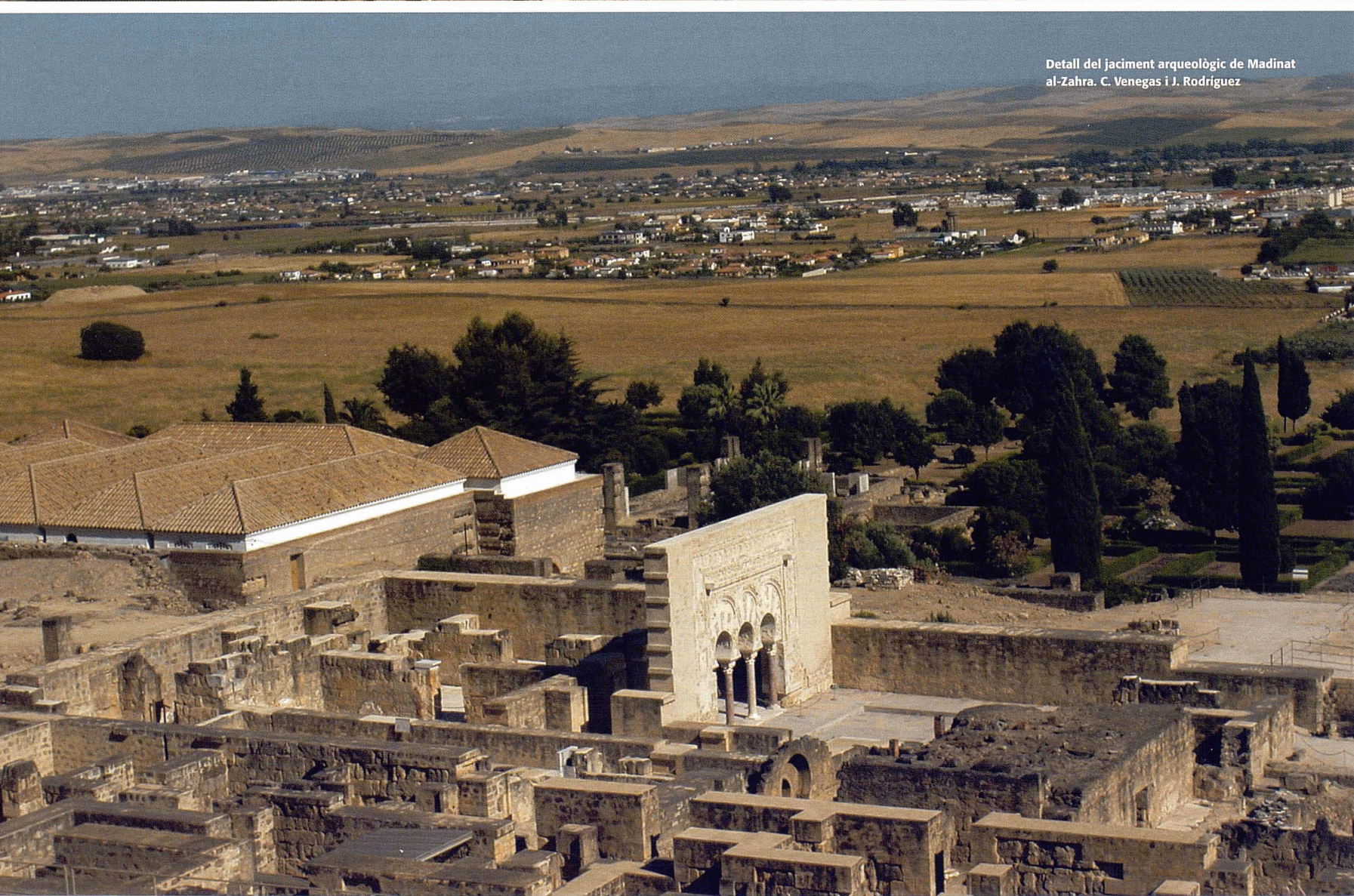
El primer d'aquests apartats s'ha orientat fonamentalment a situar en un context territorial i ambiental ampli el jaciment de Madinat al-Zahra, posant-lo en relació amb les grans unitats físiques, ambientals i paisatgístiques que formen l'entorn territorial: el piemont i l'escarpament de Sierra Morena, la Vega del Guadalquivir i els visos i torreneres que formen el contacte septentrional de les *campiñas* baixes i l'esmentada Vega a les immediacions de la ciutat de Còrdova.

Un cop reconeguts els factors, components i processos que caracteritzen les esmentades unitats fisiogràfiques i ambientals, s'ha

Restes arqueològiques de la mesquita omeia i vistes sobre la Vega de Còrdova.
C. Venegas i J. Rodríguez

Detall del jaciment arqueològic de Madinat al-Zahra. C. Venegas i J. Rodríguez

Jaciment arqueològic de Madinat al-Zahra des de la carretera de Còrdova a Palma del Río. C. Venegas i J. Rodríguez

analitzat el paper del jaciment i rodalia en l'estructura territorial del municipi de Còrdova i també el seu context supramunicipal, intentant identificar la funcionalitat i les potencialitats que la zona arqueològica i rodalia presenten actualment per a l'ordenació del territori a escala local i comarcal. Els diferents instruments de planificació consultats coincideixen a assignar al jaciment i rodalia un paper estratègic ambiental, atesa la seva localització en una zona de transició entre Sierra Morena i la Vega del Guadalquivir, un paper territorial com a espai articulador dels sectors més septentrionals de la Vega de Poniente cordovesa, des d'un àmbit patrimonial, el paper de construir conjuntament amb el centre històric de la ciutat de Còrdova un dels espais amb més gran densitat d'elements patrimonials de la província i, finalment, un paper de recurs social, en tant que disposa de prou atractius i condicions per esdevenir un espai lliure de caràcter supramunicipal.

Per altra banda, la lectura dels esmentats documents de planificació ha permès constatar els processos territorials i urbanístics que actualment tenen una incidència més gran en la configuració dels recursos paisatgístics de Madinat al-Zahra, destacant, en aquest sentit, les urbanitzacions il·legals que es desenvolupen profusament en les immediacions de la ciutat de Còrdova tant a la Vega del Guadalquivir com als contraforts de Sierra Morena. Aquest tipus de desenvolupaments urbanístics no regulats, relacionats en molts casos amb fenòmens de segona residència, també estan presents al voltant del jaciment arqueològic, tot i les determinacions del Pla especial de protecció de Madinat al-Zahra, i incideixen negativament en la formació dels recursos paisatgístics de la zona arqueològica.

En relació amb els aspectes visuals del paisatge de Madinat al-Zahra cal destacar que pel seu emplaçament prominent i la seva disposició graonada en un dels esperons que avancen des de Sierra Morena sobre la vall del Guadalquivir, el jaciment de la ciutat califal constitueix un observatori privilegiat sobre un significatiu àmbit de la província de Còrdova. Aquest fet s'ha constatat en la pràctica mitjançant l'anàlisi de l'abast visual de les vistes des del jaciment, que en algunes perspectives presenten una profunditat superior als 40 quilòmetres.

Ateses les dimensions de les esmentades perspectives, l'anàlisi de la visibilitat i la fragilitat visual s'ha restringit a un radi de deu quilòmetres al voltant del jaciment, distància dins la qual s'enquadren els espais i elements territorials que en major mesura expliquen les relacions espacials, històriques i visuals del jaciment amb el seu entorn (la ciutat de Còrdova, el riu Guadalquivir, la Vega de Ponent, els camins històrics, altres restes arqueològiques del període Omeia,...).

A partir de quinze punts distribuïts al llarg del jaciment, representatius de les diferents alçades i perspectives existents en els espais actualment excavats, s'han realitzat, a partir d'un model digital del terreny amb un format de malla de 20x20 metres, els mapes d'exposició, d'incidència i de fragilitat visual. Aquestes operacions han permès identificar per al conjunt de l'àmbit els espais de l'entorn de Madinat al-Zahra més sensibles a les alteracions o impactes paisatgístics i alhora les àrees amb una major capacitat d'absorció visual.

Així mateix, les condicions de l'emplaçament del jaciment propicien que la ciutat califal hagi de ser considerada un important refe-

Jaciment arqueològic de Madinat al-Zahra. C. Venegas i J. Rodríguez

rent visual dins del context territorial i paisatgístic propi. Com en el cas de les vistes obtingudes des del jaciment, aquest paper de punt escènic de Madinat al-Zahra respon també a una clara intencionalitat paisatgística per part del seu constructor Abd-al-Rahman III, ja que com mostren les fonts medievals musulmanes els recorreguts cerimonials i institucionals seguien una ruta que permetia una seqüència continuada d'aproximació a la ciutat palatina del califa omeia, en lloc d'utilitzar altres camins alternatius de recorregut més curt. En relació amb les vistes externes de Madinat al-Zahra, s'han analitzat els principals punts d'apreciació visual del jaciment, valorant les condicions en què es porta a terme la contemplació del jaciment arqueològic des de les infraestructures viàries que avancen pels voltants.

Igualment, per al conjunt de l'entorn de Madinat al-Zahra, s'han identificat una sèrie de fets i actuacions que menyscaben o banalitzen els valors paisatgístics de la zona arqueològica. Destaquen fonamentalment els relacionats amb els focus d'urbanització il·legal presents en l'àmbit, alguns situats dins de la delimitació del Bé d'Interès Cultural, els propiciats per l'absència de mesures d'integració paisatgística de les edificacions agropecuàries modernes, productives o de serveis, i l'existència d'algunes construccions ruïnoses o abandonades presents al sector analitzat.

El darrer bloc de treball, destinat a valorar la consideració social dels recursos paisatgístics, s'ha centrat, ateses les limitacions temporals i materials, en la realització d'entrevistes personals a un conjunt de persones destacades, relacionades amb Madinat al-Zahra, bé per la seva trajectòria científica o acadèmica, bé pel desenvolupament del seu treball professional o tècnic, bé per la seva capacitat de generar opinió a través dels estudis, escrits o treballs.

Com a principals conclusions extretes d'aquestes entrevistes es podrien resumir les idees generals següents:

- ❑ La ciutat de Madinat al-Zahra s'identifica com un element patrimonial de primer nivell i s'entén com un referent no només en el seu context espacial i cultural immediat, sinó també a escala nacional i internacional.
- ❑ El paisatge s'identifica com un tret singular de Madinat al-Zahra i com un element capital de la ciutat que fonamenta l'emplaçament i les relacions espacials que s'estableixen entre la ciutat i el seu entorn territorial.
- ❑ Entre els aspectes més remarcables que afavoreixen la singularitat paisatgística de Madinat al-Zahra destaquen la seva localització entre dos ecosistemes variats (serra i vega) i la possibilitat d'obtenir panoràmiques de gran qualitat sobre la rodalia de la ciutat de Còrdova.
- ❑ Els principals impactes i amenaces que s'hi han identificat deriven de l'existència d'urbanitzacions il·legals al voltant del jaciment arqueològic, entenent que el desordre territorial que pateix la vega té implicacions més greus i evidents a les immediacions de la ciutat califal.
- ❑ Les solucions a aquests problemes són complexes, però totes passen per fer complir la llei vinculada a la disciplina urbanística, per incrementar els mecanismes de difusió dels valors de Madinat al-Zahra, implicant-hi la societat, i per fomentar la cooperació entre les diferents administracions que tenen competències en aquest àmbit.

“ EL PAISATGE S'IDENTIFICA COM UN TRET SINGULAR DE MADINAT AL-ZAHRA I COM UN ELEMENT CAPITAL DE LA CIUTAT